

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА У БЕРЛІНІ (1991–2015)

Іван Мархвінський

UKRAINIAN COMMUNITY IN BERLIN (1991–2015)

Ivan Markhivnskyi

Berlin, which is a separate federal state in Germany, has been considered one of the largest multicultural cities in the world in recent decades: it is home to numerous diasporas from different parts of the world (the Middle East, Asia, Africa, Latin America, and Southern and Eastern Europe), which largely shape its modern face. Since 1991, the Ukrainian community, which had been virtually unrepresented in the city divided after the Second World War, has also gained an important place in Berlin.

Ukrainians arrived in the city for various reasons and purposes: repatriation of ethnic Germans and their families, emigration along the Jewish line, family reunification, job search, study, illegal immigration, etc. As a result, Ukrainians now have a number of their own organisations, cultural and religious centres here, and Berlin itself, along with Munich, is considered one of the most important Ukrainian centres in Germany.

The purpose of the study is to analyse Ukrainian migration processes in 1991–2015 and the situation of the Ukrainian community in Berlin. Accordingly, the main objectives of the study are to examine the dynamics of the Ukrainian community in the city, to identify the main aspects of the migration movement of the new wave of Ukrainian emigration, its integration into German society, and to highlight the social and cultural life of Ukrainians in the German capital.

Keywords: Berlin, Ukrainian emigration, Ukrainian diaspora, Ukrainians in Germany, naturalization, integration.

Проблема міграції залишається для України однією із найактуальніших через її вплив як на внутрішню, так і на зовнішню політику держави. Еміграція українців вививає з держави демографічний та інтелектуальний потенціал і має стійку тенденцію до зростання. Разом із тим у багатьох країнах Європи сформувались потужні українські громади, які відіграють важливу роль для України на зовнішньополітичній арені. Відповідно досліджень присвячених різним аспектам міграційних рухів українських громадян за межі власної держави стає дедалі більше, адже після проголошення незалежності України сотні тисяч людей вирушили за кордон у пошуках кращого життя. Одним із головних осередків української еміграції у Європі була Німеччина. Ця країна знаходиться відносно близько до України і є найпотужнішою економічною сучасної Європи і тому традиційно вважається однією із найпривабливіших для українських емігрантів. Серед мігрантів четвертої хвилі (після 1991 року) з України до Німеччини були здебільшого заробітчани, студенти, науковці та особи німецького та єврейського походження, яким Німеччина гарантувала захист та спрощену процедуру натуралізації. Одним із головних центрів українського життя Німеччини став Берлін, куди прибула чимала кількість громадян України. У місті діють чимало українських національно-культурних інституцій і проживає багато як громадян України, так і німецьких громадян українського походження. Українська громада міста має стійку тенденцію до зростання, що не може не викликати інтересу до неї. При цьому більшість досліджень української еміграції до Німеччини не торкаються локального рівня і не аналізують становище українців у різних німецьких федеральних землях і містах, а присвячені головно різним аспектам життя української громади на загальнонімецькому рівні. Таким чином дослідження міграційних і культурних аспектів життя української громади у столиці Німеччини

у період її становлення (1991–2015 рр.) є вкрай важливим у контексті загального опрацювання проблематики нової (четвертої) хвилі української еміграції до Німеччини.

Головним джерелом дослідження є статистичні звіти відповідних органів федеральної землі Берлін та матеріали, що стосуються життя української громади, розміщені на офіційних сайтах українських установ та у пресі. Статистичні дані щодо розміщення і характеристики української громади на території міста отримано із щорічних статистичних звітів державного статистичного управління Берлін-Бранденбургу за 1991–2015 рр. (Statistisches Jahrbuch Berlin). Інформація охоплює широкий спектр даних, які стосуються кількості громадян України на території Берліну, динаміки натуралізації, статево-вікової структури, розподілу громадян України і осіб із українським міграційним походженням по районах міста і т. п. Як уже зазначалось, попередні дослідження четвертої хвилі української еміграції до Німеччини були переважно спорадичними і торкалися загальнонаціонального рівня. У питаннях специфіки української еміграції до різних німецьких федеральних земель було вкрай мало напрацювань. При цьому можна виділити статтю Ірини Гудзеляк, виконану на кафедрі економічної і соціальної географії Львівського національного університету ім. Івана Франка, присвячену географії міграційних процесів між обома країнами після 1990-х рр. (Гудзеляк 2012, с. 80–86). Деякі важливі дані щодо цього питання є також у загальних дослідженнях української діаспори у виконанні Ф. Заставного (Заставний 1991, с. 74) та В. Трощинського і А. Шевченка (Трощинський і Шевченко 1999, с. 64). Однак загалом можемо констатувати, що вивчення нової хвилі української еміграції до цієї країни саме на локальному (федеральному) рівні представлено у вітчизняній історіографії недостатньо.

Історія української громади у Берліні сягає уже понад сто років. У міжвоєнний період Берлін був одним із найбільших осередків українського національного руху у Західній Європі. Після поразки перших визвольних змагань у місто прибула чимала кількість українських емігрантів, у тому числі й політичних і діяла низка важливих українських інституцій. У 1922 р. у Берліні була заснована Спілка об'єднаних громадських і добродійних українських організацій у Німеччині до якої увійшла значна кількість українських товариств різного типу (Кривець 2009, с. 201). Варто відзначити, що ще до 1923 р. у місті діяло офіційно визнане німецькою владою посольство УНР, яке також проводило активну культурно-просвітницьку діяльність. Упродовж 1926–1945 рр. у місті діяв Український науковий інститут, який популяризував українську історію, мову та культуру не тільки серед німців, а й по усій Західній Європі. Велика кількість українських студентів навчалась в університетах Берліна, де вони створювали свої гуртки. Так, у 1921 р. у Берліні була заснована Спілка студентів-українців Німеччини, яка об'єднала майже 120 студентів з України (Трощинський і Шевченко 1999, с. 64). У місті тривалий час проживали й деякі визначні українські діячі, серед яких був і Павло Скоропадський, а сам Берлін вважався одним із головних осередків гетьманського руху у Європі.

Після завершення Другої світової війни більшість українців покинули вщент зруйноване і розділене на дві частини місто і подались далі на Захід. У період із 1945 р. і до завершення «холодної війни» українська присутність у місті була мінімальною (станом на кінець 1980-х рр. є інформація про 22 тис. українців та осіб українського походження, які проживали на території усієї Західної Німеччини, більшою мірою у Баварії) (Заставний 1991, с. 74). Ситуація почала змінюватись із початком 1990-х рр. і відкриттям кордонів у Європі, що викликало хвилю мігрантів до міста з різних країн світу і в тому числі й з України. Новітня хвиля міграції з України вже мала чітко виражене економічне підґрунтя.

У контексті дослідження міграційних процесів у Берліні важливе значення має інформація зі статистичних щорічників. Під час їх опрацювання необхідно розрізняти власне іноземців і осіб із міграційним походженням. Німецьке федеральне статистичне відомство надає власне визначення для поняття осіб із міграційним походженням (нім. Migrationshintergrund). У широкому розумінні особа вважається такою, що має міграційне походження у випадку, якщо вона або хтось із її батьків не народились із німецьким громадянством. Передовсім це натуралізовані іммігранти, особи що отримали німецьке громадянство шляхом усиновлення їх німецькими батьками, німецькі переселенці із країн Східної Європи та діти із цих категорій, які народились уже із німецьким громадянством. Окремо виділяються також особи, які мали або ж не мали власний міграційний досвід. Особа вважається такою, що має власний імміграційний досвід, якщо вона народилась у іншій країні та іммігрувала до Німеччини. Людина, яка вже народилась у Німеччині від батьків іноземців відповідно не має власного імміграційного досвіду (Bevölkerung mit Migrationshintergrund, Bevölkerung mit Migrationshintergrund 2024).

До 1993 р. статистичні органи Берліна не виділяли окремо у своїх звітах громадян України, а вносили їх у спільну категорію разом із іншими громадянами із країн колишнього Радянського

Союзу. З 1993 р. українці подаються у звітах вже окремо. Станом на 31 грудня 1993 р. у Берліні проживало 796 громадян України. Загалом на той момент у місті, за даними органів німецької статистики, проживало 406 637 іноземців. Найбільшу групу іноземців становили громадяни Туреччини – 138 457 осіб (Statistisches Jahrbuch Berlin 1994, s. 53). Впродовж наступних років чисельність українців швидко збільшувалась і вже через 5 років, станом на 31 грудня 1998 р., становила 5 645 осіб. Загалом у місті тоді проживало 437 936 іноземців (Statistisches Jahrbuch Berlin 1999, s. 55). Загальне ж населення міста на той момент становило 3 414 293 осіб (2 132 953 у Західному Берліні і 1 281 340 у Східному) (Statistisches Jahrbuch Berlin 1999, s. 53).

Іноземне населення у місті і далі поступово збільшувалось і вже станом на 31 грудня 2010 р. у Берліні проживало 457 806 іноземних громадян. З них 8 324 особи були громадянами України (1,8% від загальної кількості іноземців міста). Серед громадян України на той момент було 3 063 чоловіків (1,3% від кількості чоловіків-іноземців) і 5 261 жінка (2,4% від кількості жінок-іноземців) (Statistisches Jahrbuch Berlin 2011, s. 45). Тобто частка жінок у структурі української громади була вищою, що є загалом характерним для українців Німеччини.

Станом на 2012 р. Берлін був одним із найбільших центрів розселення українців у всій Німеччині (8,5 тис. осіб). Більше українських громадян проживало лише у таких великих за населенням і площею федеральних землях як Північний Рейн-Вестфалія (28 тис.), Баварія (21 тис.), Баден-Вюртемберг (13 тис.), Нижня Саксонія (10 тис.) і Гессен (9,6 тис.). Таким чином місто було на 6 місці із 16 німецьких федеральних земель за кількістю розселення українців (Гудзеляк 2012, с. 84).

Населення Берліна у 2015 р. становило вже 3 610 156 осіб, з яких 621 075 (17,2% жителів) були іноземцями. Серед осіб, які мали німецьке громадянство 457 016 (12,7% населення міста) були міграційного походження. Таким чином, майже 30% берлінців були або іноземцями або німцями із міграційним минулим, тобто колишніми іммігрантами або ж їхніми нащадками (Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 31. Dezember 2015. Statistischer Bericht, s. 12).

Станом на 31 грудня 2015 р. у Берліні проживало вже 10 496 громадян України (3 893 чоловіків і 6 603 жінок) і ще 8 344 німців із міграційним походженням із України, тобто це були натуралізовані колишні громадяни України або ж особи, які вже як громадяни ФРН зберегли у себе й українське громадянство (Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 31. Dezember 2015. Statistischer Bericht, s. 15–17). Отже, згідно із даними Берлінського статистичного щорічника, кількість українських громадян у Берліні із 1993 по 2015 рр. зросла у понад 10 разів – із 796 до 10 496 осіб. (Див таблицю № 1).

Вікова структура українських мігрантів станом на 2015 рік була наступною: діти до 15 років – 656 осіб, від 15 до 45 років – 5 906 осіб, від 45 до 65 років – 2 608 осіб і від 65 років і старше – 1 326 (Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 31. Dezember 2015. Statistischer Bericht, s. 21). Тобто більшість українців у Берліні були працездатного віку, що в цілому також характерно для цієї хвилі міграції українців по всій Німеччині.

Таблиця 1.

Кількість українських громадян у Берліні з 1993 по 2015 рр.

Рік	Загальна кількість	Чоловіки	Жінки
1993	796	–	–
1994	2028	–	–
1995	3308	–	–
1996	4111	–	–
1997	4910	–	–
1998	5645	–	–
1999	6224	–	–

2000	6943	–	–
2001	7605	3170	4435
2002	8117	3317	4800
2003	8325	3366	4959
2004	8510	3363	5147
2005	8667	3415	5252
2006	8716	3387	5329
2007	8709	3358	5351
2008	8706	3304	5402
2009	8453	3141	5312
2010	8324	3063	5261
2011	8496	3087	5409
2012	8791	3187	5604
2013	–	–	–
2014	–	–	–
2015	10 496	3893	6603

Джерела: *Statistisches Jahrbuch Berlin (1994–2016)*.

Після адміністративної реформи 2001 р. у Берліні замість 23 районів стало 12. Населення кожного із районів становить понад 200 тис. осіб і вони у свою чергу поділяються на квартали (*Entstehung und Entwicklung der Bezirke 2024*). Дуже важливим для нашого дослідження є те, що за допомогою даних берлінських статистичних органів ми можемо визначити кількість українських громадян і німців українського походження станом на 2015 р. у кожному із районів міста (див. таблицю 2). Найбільше українців та осіб із українським міграційним походженням проживало у районі Шарлоттенбург-Вільмерсдорф – 2 131 громадян України і 1 832 осіб із українським міграційним походженням відповідно. Більше тисячі громадян України проживали також у районах Мітте і Темпельгоф-Шенебург. Ці райони знаходяться у середмісті Берліна і є найбільш густонаселеними. Найменше наших співвітчизників проживало у районах на периферії міста – Трептов-Кепенік (376 осіб) і Райнікендорф (455 осіб). Таким чином українці намагались більш активно селитись у центральних районах міста і були набагато менше представлені на його околицях.

У 2015 р. 18 114 українців відвідали Берлін із короткотривалими гостьовими цілями. При цьому середня тривалість їхнього перебування у місті становила 2,6 днів (*Statistisches Jahrbuch Berlin 2016*, s. 390). Для порівняння у 2006 р. 3 388 українців відвідало Берлін із подібними цілями, а їхня середня тривалість перебування становила 2,2 дні (*Statistisches Jahrbuch Berlin 2007*, s. 292).

Важливу категорією української громади Берліна є студенти. Німеччина традиційно вважається однією із найпривабливіших країн для навчання українських студентів. У середині 2000-х рр. у Берліні навчалось приблизно 500 українських студентів, велика частка з яких провадила свої студії у найстарішому берлінському університеті імені братів Гумбольдтів (заснований у 1809 р.) (*Die Ukrainer in Berlin 2008*). Запрошенням та організаційними питаннями щодо навчання іноземних студентів у Німеччині займається Німецька служба академічних обмінів (нім.

Розподіл громадян України і німців з українським міграційним минулим у Берліні по районах міста (станом на 31 грудня 2015 р.)

	Район міста (назва німецькою)	Громадяни України	Німці українського походження
1.	Mitte	1573	945
2.	Friedrichshain-Kreuzberg	623	387
3.	Pankow	756	470
4.	Charlottenburg-Wilmersdorf	2131	1832
5.	Spandau	589	672
6.	Steglitz-Zehlendorf	775	659
7.	Tempelhof-Schöneberg	1211	805
8.	Neukölln	511	383
9.	Treptow-Köpenick	376	296
10.	Marzahn-Hellersd	662	776
11.	Lichtenberg	834	724
12.	Reinickendorf	455	395
	Всього у Берліні	10 496	8 344

Джерело: Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 31. Dezember 2015. Statistischer Bericht, s. 15, 17.

Deutscher Akademischer Austauschdienst, скорочено DAAD). Служба розвиває зв'язки у сфері вищої освіти із іншими країнами, надає підтримку вивченню німецької мови та студіям із германістики по усьому світу. Головні офіси DAAD розміщені у Бонні та Берліні. Співпраця між українським Міністерством освіти і DAAD розпочалась із 1998 р., після підписання меморандуму між сторонами і відкриття офісу DAAD у Києві. Співпраця полягає у підтримці контактів між німецькими і українськими навчальними закладами, консультуванні із Міністерством освіти України, посольством ФРН, кооперацією із іншими німецькими освітніми організаціями в Україні (Інститут ім. Гете та інші) наданні стипендій українським студентам і науковцям, реалізації низки спільних програм і т. д. (Німецька служба академічних обмінів DAAD 2024). Зокрема, у 2009–2016 рр. було реалізовано програму механізмів обміну для студентів, аспірантів та дослідників з України «Підтримка демократії в Україні». За даними українського дослідника Юрія Мателешка станом на середину 2010-х рр. у Німеччині навчалось приблизно 9 000 українських студентів, з яких до 2 000 осіб отримували стипендії від DAAD (Mateleshko 2023, р. 228).

Невелика кількість українців у Берліні до 2015 р. проживала у якості прохачів притулку, тобто біженців. У Німеччині діє спеціальний Закон про соціальну допомогу шукачам притулку (нім. Asylbewerberleistungsgesetz) яким передбачено, що іноземці, які хочуть отримати у Німеччині притулок, мають право на соціальну допомогу. Для цього їм необхідно отримати право на проживання у країні. Згідно параграфу 3 Закону про соціальну допомогу шукачам притулку, особам, які мають на неї право виплачують кошти на їжу, одяг, житло, опалення будинку, медичні послуги, транспортні витрати, відвідування культурних подій, а також на деякі

інші особисті потреби. Така підтримка називається допомогою на базові послуги і потреби (нім. Grundleistungen) (Asylbewerberleistungsgesetz (AsylbLG). Bundesministerium der Justiz. 1993).

Згідно з цими правилами у 2013 р. 75 українців у Берліні отримували соціальну допомогу. З них двоє осіб проживали у центрі первинного прийому біженців (нім. Aufnahmeeinrichtung), 13 – у спеціальних місцях спільного проживання, що були по суті гуртожитками для прохачів притулку (нім. Gemeinschaftsunterkunft), 60 проживало окремо, тобто самостійно орендували житло. З усіх біженців 52 отримували допомогу на базові послуги і потреби, а 23 допомогу на прожиття (нім. Hilfe zum Lebensunterhalt) (Statistisches Jahrbuch Berlin 2014, s. 181). Другий тип допомоги є звичайними соціальними виплатами, які доступні і для самих німців. Після початку російської агресії у Криму та на Сході України кількість українських шукачів притулку у Берліні зростає. У 2014 р. вже 135 українців отримували соціальну допомогу, з них 75 отримували допомогу на базові послуги і 60 на прожиття. 23 особи проживали у центрах первинного прийому біженців, 38 у місцях спільного перебування і 74 окремо (Statistisches Jahrbuch Berlin 2015, s. 187). У 2015 р. 190 українських громадян отримували у Берліні допомогу, як шукачі притулку, з них 141 отримували допомогу на базові послуги і 49 на прожиття. У місцях спільного проживання мешкало 91 українців, окремо ж проживало 99 осіб. Загалом у 2015 р. 49 654 іноземних громадян отримували у Берліні допомогу для шукачів притулку (біженців) (найбільше серед них було сирійців – 14 716 і афганців – 6047 осіб) (Statistisches Jahrbuch Berlin 2016, s. 191).

Центри первинного прийому біженців перебувають під опікою влади федеральних земель і часто знаходяться у колишніх військових казармах. Тут шукачі притулку живуть у спільних кімнатах і забезпечені харчуванням. Через деякий період часу (кілька тижнів або місяців) біженців відправляють до гуртожитків, де зазвичай проживає від 30 до 100 осіб (Тейзе 2022). У Берліні місця спільного проживання шукачів притулку діляться на три категорії: Gemeinschaftsunterkunft 1 (GU 1), Gemeinschaftsunterkunft 2 (GU 2) і Gemeinschaftsunterkunft 3 (GU 3). У першій групі місць для перебування (GU 1) передбачені приміщення із спільними ваннами та кухнями. Друга група (GU 2) передбачає квартири із власною ванною та кухнею. В обох типах гуртожитків передбачені спеціальні приміщення для адміністративного персоналу, кімнати для служби безпеки, а також кімнати для консультацій та спільного використання. Тобто житло такого типу призначено для людей, що потребують більшої підтримки та консультацій з боку органів у справах біженців. Гуртожитки типу (GU 3) призначено для осіб, які самостійно можуть отримати необхідні їм послуги консультування і підтримки в рамках звичайної міської системи, відповідно їм необхідна невелика кількість консультацій (Gemeinschaftsunterkünfte der Kategorien 1, 2 und 3. Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten 2024). Рішення про поселення біженців у той чи інший тип житла виносять міграційні органи відповідно до правового статусу особи, її потреби у підтримці та консультуванні, особливих потреб (наявність дитячого садка, школи і т. д.). Метою проживання у таких гуртожитках є надання особі, що шукає притулку гідного життя і забезпечення її інтеграції у німецьке суспільство (Bauliche Qualitätsanforderungen an die Errichtung von Flüchtlingsunterkünften. Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten 2019). Вже після проведення усіх правових процедур і отримання статусу біженця, особа має право проживати окремо, тобто самостійно орендувати житло.

Важливим фактором інтеграції іноземців у приймаюче суспільство є процеси отримання ними громадянства тобто натуралізація. Щоб отримати громадянство у Німеччині особі необхідно певний термін на законних підставах перебувати в країні (зазвичай вісім років) та довести, що вона вплилась в німецьке суспільство і достатньо володіє мовою, законодавством, поважає місцеві традиції і культуру, здатна себе забезпечити житлом і роботою. До 2001 р. статистичні органи Берліна у своїх звітах із натуралізації іноземних громадян окремо не виділяли українців, а вносили їх у спільну категорію, як вихідців із колишніх країн Радянського союзу. Із 2001 р. ми маємо змогу детально простежити процес натуралізації українських громадян у Берліні (див. таблицю № 3). Загалом у період із 2001 по 2015 рр. 3 668 громадян України отримали у Берліні німецьке громадянство (1 491 чоловіків і 2 177 жінок). З них 2 988 пройшли повну процедуру натуралізації, а 680 стали громадянами Німеччини за скороченою процедурою.

Важливим фактором для консолідації емігрантів є їхня залученість до громадсько-культурного життя своєї діаспори. Українці у Берліні створили низку своїх організацій різного типу. Ще у 1999 р. у Берліні за ініціативи місцевої української спільноти була заснована організація «Нова громада». За свідченнями відомої місцевої української активістки, Людмили Млош, на той момент активність різних національних громад у місті уже була досить значною, а діяльність саме української спільноти була слабшою, зокрема й у порівнянні із російською. У 2007 р. «Нова громада» була перейменована на Центральну Спілку Українців в Німеччині (ЦСУН) під

Натуралізація українських громадян у Берліні з 2001 по 2015 рр.

Рік	Отримали німецьке громадянство	З них чоловіки	З них жінки	Повна процедура натуралізації (Anspruchseinbürgerung)	Скорочена процедура (Ermessenseinbürgerung)
2001	176	80	96	133	43
2002	189	69	120	149	40
2003	349	150	199	289	60
2004	298	149	149	243	55
2005	330	149	181	269	61
2006	359	162	197	275	84
2007	263	96	167	200	63
2008	170	63	107	128	42
2009	178	54	124	137	41
2010	228	83	145	188	40
2011	226	96	130	189	37
2012	213	67	146	182	31
2013	244	95	149	222	22
2014	210	73	137	186	24
2015	235	105	130	198	37
Всього	3668	1491	2177	2988	680

Джерела: *Statistisches Jahrbuch Berlin (2002–2016)*.

керівництвом Людмили Млош і затверджена муніципальною владою берлінського району Шарлоттенбург. Організація популяризує українську культуру, сприяє українцям у їхній інтеграції у німецьке суспільство і допомагає Україні гуманітарною допомогою. Загалом осередки організації є у дванадцятьох федеральних землях Німеччини, а її членами є кількості осіб (Голова Центральної Спілки Українців Німеччини розповіла про популяризацію України в Німеччині 2021). Це єдина із українських громадських організацій Німеччини, яка є членом одночасно Світового та Європейського конгресів українців. Символічно, що штаб-квартира організації розміщена у знаковому для українців Берліна місці – будинку із тризубом на Гейдельбергерській площі, де колись розміщувався пресовий центр Організації українських націоналістів (Людмила Млош про одну з найстарших українських організацій в Німеччині 2024).

Важливою подією у житті української громади не тільки Берліна, але й Німеччини загалом, було створення 7 жовтня 2012 р. за підтримки Світового Конгресу Українців Об'єднання українських організацій у Німеччині (далі – ОУОН). За своєю суттю це була координуюча (дахова) організація для українських об'єднань Німеччини різних напрямків. До структури ОУОН увійш-

ло близько двох десятків громадських організацій серед яких: Об'єднання українських жінок у Німеччині (ОУЖ), Пласт, Союз українських студентів у Німеччині (СУСН), Спілка української молоді у Німеччині (СУМ), Центральна спілка українців Німеччини і т. д. Об'єднання ставить собі за мету координацію діяльності різних українських організацій у Німеччині, розвиток українсько-німецьких відносин, збереження українцями своєї національної ідентичності у Німеччині, підтримку українських навчальних закладів Німеччини та низку інших завдань. Організатори сподівались, що дана структура замінить собою діяльність колишнього впливового Центрального представництва Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕ), яке діяло у 1945–2004 роках і було найчисельнішою українською організацією країни (Перші звітні-виборчі збори ОУОН 2012). Згідно із своїм статутом Об'єднання має осідок у Берліні і зареєстроване місцевою владою. Керівними органами Об'єднання є загальні збори, правління і контрольна комісія. Кожен член організації зобов'язаний сплачувати внески, а їхній розмір визначається загальними зборами (Об'єднання Українських Організацій у Німеччині. Статут 2012).

Знаковою подією у житті української громади міста було й відкриття українського кіноклубу у Берліні у 2009 році. Окрім українських фільмів у програму кіноклубу входить показ і обговорення фільмів й з інших країн Східної та Південної Європи. Часто у кіноклубі проходять тематичні вечори на яких обговорюють актуальні події в Європі та Україні. Засновницею і координаторкою кіноклубу із 2009 по 2016 рр. була відома у Берліні українська громадська діячка Олександра Бінерт (Ukrainischer Kinoklub in Berlin 2019). У 2010 р. Український кіноклуб спільно із посольством України у ФРН провів у Берліні дні українського кіно. Під час заходу були представлені як зразки української кінокласики, так і роботи сучасних українських авторів (У Берліні відкрилися Дні українського кіно 2010).

Великою проблемою для українців у місті була відсутність достатньої кількості українських церков. У середині 2000-их рр. у місті функціонувала лише одна греко-католицька парафія Св. Миколая. При цьому настоятель парафії паралельно ще проводив служби у сусідніх Магдебурзі і Франкфурті на Одері. Власного приміщення у громади не було і тому вони користувались приміщенням римо-католицької церкви в Німеччині. Регулярно служби у церкві відвідувало, за даними її настоятеля отця Сергія Данківа, 50–60 осіб. На свята їхня кількість могла збільшуватись і до 200 осіб. Найбільше українців традиційно приходило до церкви на Різдво та Великдень. Також кожного року вшановувались знакові для українців події: Шевченківські дні, День Матері, День Незалежності, день пам'яті жертв Голодомору. При парафіяльному домі також була організована суботня школа для українських дітей. Співвідношення чоловіків і жінок у громаді за даними настоятеля було приблизно 40 до 60% на користь жінок. Варто відзначити, що за словами настоятеля, більшість жінок на той момент уже були одружені з німцями (Прейс 2010).

Ще складнішою була ситуація для православних українців, які тривалий час не мали власної церкви, тому відвідували або російську православну церкву, або УГКЦ. Лише в 2015 р. у місті була створена парафія УПЦ Святого апостола Андрія Первозванного. На першій службі були присутні близько 30 парафіян (Невмежицька 2020).

Підсумовуючи, варто зазначити, що на відміну від земель Західної Німеччини у східній її частині українці станом на початок 1990-их рр. були майже не представлені, хоча у 20–30-ті роки ХХ ст. у Берліні проживала досить велика і активна українська громада, яка змогла ефективно налагодити своє національно-культурне життя. Після Другої світової війни і поділу міста на дві частини центр українства Німеччини перемістився із Берліна до Мюнхена. Лише після 1991 р. Берлін почав відновлювати свою позиції як один із центрів української громади. Отже, ми можемо констатувати, що українська громада Берліну в сучасному її стані є наслідком саме четвертої хвилі еміграції українців до Німеччини, тобто сформувалась після 1991 р. Хоча ця хвиля еміграції й носила яскраво економічний та особистісний характер і вирізнялась меншою, у порівнянні із попередніми, національною самосвідомістю і згуртованістю громади, але все ж протягом 1991–2015 рр. українці знову змогли поступово перетворити Берлін у один із головних центрів свого суспільного-культурного життя в Німеччині. Попри всі проблеми українці створили у Берліні низку громадських організацій, культурних центрів, недільних шкіл, налагоджено церковне життя громади, яке є дуже важливим фактором консолідації вітчизняної спільноти за кордоном.

Список джерел та літератури

- Голова Центральної Спілки Українців Німеччини розповіла про популяризацію України в Німеччині. Стожари, 2021, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://svitua.org/2021/09/16/golova-czentralnoyi-spilky-ukrayincziv-v-nimechchynu-rozprovila-pro-populyaryzacziyu-ukrayiny-v-nimechchyni/>
- ГУДЗЕЛЯК, І. І., 2012, Географія міграційних процесів між Україною і Німеччиною, Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки, № 18, 80–86.
- ЗАСТАВНИЙ, Ф., 1991, Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. Львів: Світ.
- КРИВЕЦЬ, Н., 2009, Національно-культурна діяльність української еміграції у Німеччині у 20–30-ті рр. XX ст., Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць, Вип. 18, 201–214.
- Людмила Млош про одну з найстарших українських організацій Німеччини. Світовий конгрес українців, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/lyudmyla-mlosh-pro-odnu-z-naistarishyh-ukrayinskykh-organizacii-v-nimechchynu/>.
- НЕВМЕЖИЦЬКА, О., 2020, Українська Православна Церква в Берліні – символ духовної української держави. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukr-dim.de/ukrayinska-pravoslavna-tserkva-v-berlini/>
- Німецька служба академічних обмінів DAAD, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kpi.ua/daad-about>
- Перші звітно-виборчі збори ОУОН, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dach-ukraine.de/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81.html>
- ПРЕЙС, А., 2010, До греко-католицької церкви ходять... [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/xуarka>
- Статут. Об'єднання Українських Організацій у Німеччині (zareєстроване об'єднання), 2012, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dach-ukraine.de/uk/statut.html>
- ТЕЙЗЕ, Є., 2020, Біженці з України у Німеччині: як і де оформити документи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/bizhentsi-z-ukrainy-u-nimechchyni-yak-oformyty-dokumenty-yaki-sotsialni-harantii/a-61100748>
- ТРОЩИНСЬКИЙ, В. & ШЕВЧЕНКО, А., 1999, Українці в світі. Київ: Альтернативи.
- У Берліні відкрилися Дні українського кіно, 2010, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/showbiz/1148755-u-berlini-vidkrilisya-dni-ukrayinskogo-kino>.
- Asylbewerberleistungsgesetz (AsylbLG), 1997, Bundesministerium der Justiz. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/asylblg/BJNR107410993.html>
- Bauliche Qualitätsanforderungen an die Errichtung von Flüchtlingsunterkünften, 2019, Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten. S 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://fluechtlingsrat-berlin.de/wp-content/uploads/gu3_ausstattung.pdf.
- Bevölkerung mit Migrationshintergrund, 2024, Bundeszentrale für politische Bildung. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61646/bevoelkerung-mit-migrationshintergrund/>.
- Die Ukrainer in Berlin, 2008. Aric. Berlin e.V. Antirassistisch Interkulturelles Informationszentrum Berlin e. V. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ztest.minuskel.de/aric/publikationen/info_interkult/ukraine.pdf
- Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 31. Dezember 2015. Statistischer Bericht, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.statistischebibliothek.de/mir/servlets/MCRFileNodeServlet/BBHeft_derivate_00009865/SB_A01-05-00_2015h02_BEa.pdf
- Entstehung und Entwicklung der Bezirke, 2024, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.berlin.de/politische-bildung/politikportal/politik-in-berlin/hauptverwaltung-und-bezirksverwaltung/entstehung-und-entwicklung-der-bezirke/>
- Gemeinschaftsunterkünfte der Kategorien 1, 2 und 3. Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten, 2024. [Online]. Available from: <https://www.berlin.de/laf/wohnen/unterbringungskonzepte/gu-1-2-3/>.
- MATELESHKO, Yu., 2023, Non-Governmental Institutions as Actors of German 'Soft Power' in Ukraine (1992–2022). Eminak: Scientific Quarterly Journal, 1(41), 216–233. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.1\(41\).631](https://doi.org/10.33782/eminak2023.1(41).631)
- Statistisches Jahrbuch Berlin, (1994–2016), Amt für Statistik Berlin-Brandenburg Statistisches Landesamt. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/BBSerie_mods_00000001
- Ukrainischer Kinoklub in Berlin, 2019, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukkb.wordpress.com/about/>

References

- Asylbewerberleistungsgesetz (AsylbLG), 1997, Bundesministerium der Justiz. [Online]. Available from: <https://www.gesetze-im-internet.de/asylblg/BJNR107410993.html> [In German].
- Bauliche Qualitätsanforderungen an die Errichtung von Flüchtlingsunterkünften, 2019, Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten. S 1. [Online]. Available from: https://fluechtlingsrat-berlin.de/wp-content/uploads/gu3_ausstattung.pdf [In German].
- Bevölkerung mit Migrationshintergrund, 2024, Bundeszentrale für politische Bildung. [Online]. Available from: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61646/bevoelkerung-mit-migrationshintergrund/> [In German].
- Die Ukrainer in Berlin, 2008. Aric. Berlin e.V. Antirassistisch Interkulturelles Informationszentrum Berlin e. V. [Online]. Available from: http://ztest.minuskel.de/aric/publikationen/info_interkult/ukraine.pdf [In German].
- Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 31. Dezember 2015. Statistischer Bericht, 2016. [Online]. Available from: https://www.statistischebibliothek.de/mir/servlets/MCRFileNodeServlet/BBHeft_derivate_00009865/SB_A01-05-00_2015h02_BEa.pdf [In German].
- Entstehung und Entwicklung der Bezirke, 2024. [Online]. Available from: <https://www.berlin.de/politische-bildung/politikportal/politik-in-berlin/hauptverwaltung-und-bezirksverwaltung/entstehung-und-entwicklung-der-bezirke/> [In German].
- Gemeinschaftsunterkünfte der Kategorien 1, 2 und 3. Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten, 2024. [Online]. Available from: <https://www.berlin.de/laf/wohnen/unterbringungskonzepte/gu-1-2-3/> [In German].
- Holova Tsentralnoi Spilky Ukraintsiv Nimechchyny rozpovila pro populiaryzatsiiu Ukrainy v Nimechchyni, Stozhary, 2021 [The head of the Central Union of Ukrainians in Germany spoke about the popularization of Ukraine in Germany]. [Online]. Available from: <https://svitua.org/2021/09/16/golova-czentralnoyi-spilky-ukrayincziv-v-nimechchyny-rozpovila-pro-populyaryzacziyu-ukrayiny-v-nimechchyni/> [In Ukrainian].
- HUDZELIAK, I. I., 2012, Heohrafiia mihratsiinykh protsesiv mizh Ukrainoiu i Nimechchynoiu [Geography of migration processes between Ukraine and Germany]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Heohrafichni nauky*, № 18, 80–86. [In Ukrainian].
- KRYVETS, N., 2009, Natsionalno-Kulturna diialnist ukrainskoi emihratsii u Nimechchyni u 20–30-ti rr. XX st., [National and Cultural Activities of Ukrainian Emigration in Germany in the 20s and 30s of the Twentieth Century]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats*, Vyp. 18, 201–214. [In Ukrainian].
- Liudmyla Mlosh pro odnu z naistarshykh ukrainskykh orhanizatsii Nimechchyny. Svitovyi konhres ukraintsiv, 2024 [Liudmyla Mlosh about one of the oldest Ukrainian organizations in Germany]. [Online]. Available from: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/lyudmyla-mlosh-pro-odnu-z-naistarshykh-ukrayinskykh-organizacii-v-nimechchyny/> [In Ukrainian].
- MATELESHKO, Yu., 2023, Non-Governmental Institutions as Actors of German ‘Soft Power’ in Ukraine (1992–2022). *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 1(41), 216–233. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.1\(41\).631](https://doi.org/10.33782/eminak2023.1(41).631) [In English].
- NEVMEZHYSKA, O., 2020, Ukrainska Pravoslavna Tserkva v Berlini – symvol dukhovnoi ukrainskoi derzhavy [The Ukrainian Orthodox Church in Berlin is a symbol of the spiritual Ukrainian state]. [Online]. Available from: <https://ukr-dim.de/ukrayinska-pravoslavna-tserkva-v-berlini/> [In Ukrainian].
- Nimetska sluzhba akademichnykh obminiv DAAD, 2024, [German Academic Exchange Service DAAD]. [Online]. Available from: <https://kpi.ua/daad-about> [In Ukrainian].
- Pershi zvitno-vyborchi zbory OUON, 2024, [First reporting and election meeting of the Association of Ukrainian Organizations in Germany]. [Online]. Available from: <https://www.dach-ukraine.de/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81.html> [In Ukrainian].
- PREIS, A., 2010, Do hreko-katolytskoi tserkvy khodiat... [The Greek Catholic Church is attended by...]. [Online]. Available from: <http://surl.li/xyarka> [In Ukrainian].
- Statistisches Jahrbuch Berlin, (1994–2016), Amt für Statistik Berlin-Brandenburg Statistisches Landesamt. [Online]. Available from: https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/BBSerie_mods_00000001 [In German].
- Statut. Obiednannia Ukrainskykh Orhanizatsii u Nimechchyni (zareiestrovane obiednannia), 2012, [Statutes. Association of Ukrainian Organizations in Germany (registered association)]. [Online]. Available from: <https://www.dach-ukraine.de/uk/statut.html> [In Ukrainian].

TEIZE, YE., 2020, Bizhentsi z Ukrainy u Nimechchyni: yak i de oformyty dokumenty [Refugees from Ukraine in Germany: how and where to apply for documents]. [Online]. Available from: <https://www.dw.com/uk/bizhentsi-z-ukrainy-u-nimechchyni-yak-oformyty-dokumenty-yaki-sotsialni-harantii/a-61100748> [In Ukrainian].

TROSHCHYNSKYI, V. & SHEVCHENKO, A., 1999, Ukraintsi v sviti [Ukrainians in the World]. Kyiv: Alternatyvy. [In Ukrainian].

U Berlini vidkrylysia Dni ukrainskoho kino, 2010, [Days of Ukrainian Cinema opened in Berlin]. [Online]. Available from: <https://ua.korrespondent.net/showbiz/1148755-u-berlini-vidkrylysia-dni-ukrayinskogo-kino>.

Ukrainischer Kinoklub in Berlin, 2019, [Online]. Available from: <https://ukkb.wordpress.com/about/> [In German].

ZASTAVNYI, F., 1991, Ukrainska diaspora: rozselennia ukraintsiu u zarubizhnykh krainakh [Ukrainian diaspora: the rise of Ukrainians in foreign countries]. Lviv: Svit. [In Ukrainian].

Українська громада у Берліні (1991–2015)

Берлін, який є у Німеччині окремою федеральною землею, в останні десятиліття вважається одним із найбільших мультикультурних міст світу: тут проживають численні діаспори із різних куточків світу (країн Близького й Середнього Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки, Південної та Східної Європи), які багато в чому й формують його сучасне обличчя. Вагоме місце, починаючи із 1991 р., здобула у Берліні й українська громада, яка до того була фактично не представлена у розділеному після Другої світової війни місті.

Українці прибували до міста через різні причини та цілі: репатріація етнічних німців і членів їх сімей, еміграція за єврейською лінією, возз'єднання родин, пошук роботи, навчання, нелегальна імміграція і т. д. У результаті нині українці мають тут низку власних організацій, культурних і релігійних центрів, а сам Берлін, поряд із Мюнхеном, вважається одним із найважливіших українських центрів у Німеччині.

Мета дослідження – проаналізувати українські міграційні процеси протягом 1991–2015 рр. та становище української громади у Берліні. Відповідно, головними завданнями дослідження є дослідити динаміку розвитку української громади у місті, визначити основні аспекти міграційного руху нової хвилі української еміграції, її інтеграції у німецьке суспільство і висвітлити суспільно-культурне життя українців у столиці Німеччини.

Ключові слова: Берлін, українська еміграція, українська діаспора, українці Німеччини, натуралізація, інтеграція.

Ivan Markhivskyi, PhD student, Faculty of history, Ivan Franko National University of Lviv.

Іван Мархвінський, аспірант, історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5178-3511>

Received: 12.08.2024

Advance Access Published: October, 2024